

Jacek Laberschek

Polska Akademia Nauk, Kraków

RACIBOROWICE „DŁUGOSZOWE” DO POCZĄTKÓW XVI WIEKU

Do miejscowości cieszących się niesłabnącym zainteresowaniem historyków i krajoznawców należą bezsprzecznie podkrakowskie Raciborowice. Powodem, dla którego badacze, reprezentujący zarówno historię jak też inne pokrewne kierunki, chociażby historię sztuki, już od dłuższego czasu zajmują się tą konkretną wsią, jest piękny gotycki kościół parafialny, wzniesiony w Raciborowicach w XV stuleciu staraniem dwóch wybitnych kanoników krakowskich Pawła z Zatora i Jana Długosza Starszego.

Już w tomie dziewiątym *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*, wydanym w 1888 roku znalazło się dwuszpaltowe hasło poświęcone Raciborowicom autorstwa M. Maciszewskiego z obszerną uwagą o kościele¹. Osobną, niewielką książkę poświęcił Raciborowicom w 1906 roku krakowski historyk sztuki i zarazem konserwator zabytków Stanisław Tomkowicz². Dziełko to zawiera podstawową wiedzę o historii wsi i o jej „tenutariuszu” Janie Długoszu oraz zawiera szczegółowy i cenny opis architektury budowli i wyposażenia wnętrza wspomnianego kościoła raciborowickiego. Badania nad architekturą obiektu kontynuowała Anna Buczek, która opublikowała pracę dotyczącą mecenatu artystycznego Jana Długosza koncentrując się na takich aspektach, jak: rodzaj i materiał budowlany fundacji Długoszowej w Raciborowicach, charakterystyczne cechy architektoniczne całej budowli na tle innych budowlanych przedsięwzięć Długosza, detale architektoniczne portali kamiennych i obramień okien, tablica erekcyjna i herby, oraz warsztat budowniczych kościoła³.

¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, T. 9, pod red. B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, Warszawa 1888 [dalej: SGKP], s. 360–361.

² S. T o m k o w i c z, *Raciborowice*, Kraków 1906 (Biblioteka Krakowska; 33).

³ A. B u c z e k, *Mecenat artystyczny Jana Długosza w dziedzinie architektury [w:] Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, pod red. S. Gawędy, Kraków 1980, s. 108–140 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 561. Prace Historyczne, Z. 65).

Kościół raciborowicki stał się również przedmiotem badań dwojga innych historyków architektury: Jana Samka i Izabeli Rejduch-Samkowej, którzy – analizując materiał budowlany zastosowany w kościele w Raciborowicach – głównie rodzaj i układ cegieł i posiłkując się przekazami historycznymi Jana Długosza, wyróżnili kilka faz budowy tego gotyckiego obiektu⁴. Pierwszy etap związali z osobą kanonika krakowskiego Pawła z Zatora, który pełnił również godność plebana raciborowickiego, co potwierdzają źródła z lat 1421–1423⁵ oraz *Księga beneficjów diecezji krakowskiej*, sporządzona przez Jana Długosza w latach 1470–1480⁶. Zdaniem obojga badaczy, dziełem Pawła były dolne partie prezbiterium, jego oskarpowanie, zakrycia i częściowo wschodnia ściana nawy⁷. Prace przy budowie były kontynuowane po pewnej przerwie w czasie rządów regensa raciborowickiego Jana Długosza w latach 1468–1476⁸. Zdaniem autorów, w tym drugim i finalnym etapie wznoszenia świątyni ukończono górne partie prezbiterium, wybudowano nawę, kruchtę i wolno stojącą dzwonicę⁹. Już w czasach nowożytnych nastąpiła wymiana stropu, a w wieku XIX dokonano przebudowy drewnianej dzwownicy¹⁰.

Znacznie więcej informacji o Raciborowicach i to zarówno o kościele, jak też o samej wsi oraz o społeczności raciborowickiej, dostarcza książka księdza

4 J. S a m e k, I. R e j d u c h - S a m k o w a, *Problem odrębności architektury „Długoszowej” na przykładzie kościoła parafialnego w Raciborowicach pod Krakowem* [w:] *Długossiana...*, Cz. 2, pod red. S. Gawędy, Warszawa – Kraków 1985, s. 117–125 (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, 702. Prace Historyczne, Z. 76).

5 AKMetr., *Księgi oficjalatu krakowskiego* [dalej: OK], 4 k. 232v; M. H o r n o w s k a, H. Z d z i t o w i e c k a - J a s i e ń s k a, *Zbiory rękopiśmiennie w Polsce średniowiecznej*, Warszawa 1947, s. 327; J. W o l n y, *Paweł z Zatora* [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], T. 25, s. 401–403.

6 *Joannis Długosz Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia*, T. 7–9, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis...*, T. 1–3, wyd. A. Przewdziecki, Kraków 1863–1864 [dalej: DLb], T. 1, s. 155; T. 2, s. 58.

7 J. S a m e k, I. R e j d u c h - S a m k o w a, dz. cyt., s. 119–121; w przypadku zasług Pawła z Zatora Jan Długosz pisze, iż „chorum et sacristiam absque testitudinibus et clypeis Paulus magister de Zathor, tunc ipsius ecclesiae plebanus, ex post vero canonicus Cracoviensis, muro fabricavit coctili” (DLb, T. 1, s. 155).

8 O działalności Jana Długosza jako tenutariusza Raciborowic piszę niżej we fragmencie poświęconym regensom raciborowickim i tam powołuję się na odpowiednie źródła.

9 J. S a m e k, I. R e j d u c h - S a m k o w a, dz. cyt., s. 119–121; w odniesieniu do własnych dokonań Jan Długosz pisze, iż „procesu vero temporis videlicet anno Domini 1471 Joannes Długosz, canonicus Cracoviensis, existens eius tenutarius, corpus eius et porticum, item campanile fabricavit muro coctili et testitudinavit chorum, sacristiam et porticum et corpus” (DLb, T. 1, s. 155).

10 J. S a m e k, I. R e j d u c h - S a m k o w a, dz. cyt., s. 119–121.

Stanisława Migasa miejscowego proboszcza (1971–2004), wydana w Krakowie w 1993 roku¹¹. W słowie wstępnym do tej publikacji autor zamieścił gorące podziękowania dla benedyktyna ojca Pawła Szczanieckiego za pomoc w odtworzeniu dziejów miejscowości, można się więc domyślać, że część poświęconą historii średniowiecznej i nowożytnej oparł ksiądz proboszcz na kwerendzie źródłowej, a także na rękopiśmiennym opracowaniu dziejów Raciborowic wspomnianego historyka z Tyńca. Warto zauważyć, iż książka podzielona jest na szereg rozdziałów o znamienitych tytułach, sugerujących jednoznacznie podejmowaną tematykę. Na przykład część poświęcona średniowieczu, być może autorstwa samego ojca Pawła Szczanieckiego, zawiera rozdziały: O nazwie miejscowej, Metryka kościoła, O plebanach i nie plebanach, Długosz i Raciborowice, Msza Święta. Ten układ treści powinien teoretycznie ułatwiać osobie zainteresowanej korzystanie z książki. Tymczasem czytelnik ma kłopot z dotarciem do odpowiedniej informacji, ponieważ tok wywodów autora jest dość chaotyczny, a istotne wiadomości toną w powodzi rozbudowanych do przesady wynurzeń i przemyśleń. Bezspornie pozytywną stroną publikacji jest po pierwsze – zwrócenie uwagi na położenie wsi nad rzeką Dłubnią i wynikające zeń następstwa dla rozwoju osady, po drugie – zarejestrowanie pierwszych poświadczonych dziedziców miejscowości Racibora Wojciechowica i jego syna Radosława, po trzecie – określenie momentu nadania Raciborowic kapitulie krakowskiej i przedstawienie dziejów wsi w okresie jej przynależności do kapituły, po czwarte – poprawne i pełne odczytanie tablicy erekcyjnej, umieszczonej nad wejściem z tzw. babińca do nawy kościoła, co pewnie jest zasługą ojca Pawła Szczanieckiego, po piąte – zamieszczenie po raz pierwszy w literaturze jeszcze niekompletnej listy kanoników sprawujących z ramienia kapituły krakowskiej zarząd nad wsią, czyli tzw. regensów, a także sporządzenie wykazu plebanów raciborowickich¹², po szóste – szczegółowe przedstawienie zasług jednego z regensów i zarazem wielkiego historyka Jana Długosza dla kościoła w Raciborowicach.

Więcej uwagi warto też poświęcić książce Mateusza Wyżgi *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku*¹³. Choć to obszerne opracowanie dotyczy czasów nowożytnych i wykorzystuje w głównej mierze księgi metrykalne miejscowej parafii, tj. księgi chrztów, ślubów i pogrzebów z XVII

¹¹ S. M i g a s, *Kościół w Raciborowicach*, Kraków 1993.

¹² Niestety wykonawca kwerendy źródłowej do tej książki i zarazem autor fragmentów dotyczących wczesnej historii miejscowości o. Paweł Szczaniecki nie dotarł do wielu zachowanych źródeł średniowiecznych, choćby do ksiąg kapituły katedralnej w Krakowie, ksiąg ziemskich i grodzkich krakowskich, co sprawia, że obydwaj wykazy nie są kompletne.

¹³ M. W y ż g a, *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku. Studium o społeczności lokalnej*, Kraków 2011.

i XVIII stulecia, jak też sąsiednich parafii; spisy ludności parafii z końca XVIII wieku, zachowane inwentarze dla wsi prestymonialnych krakowskiej kapituły katedralnej z XVI–XVIII wieku, wizytacje biskupie z tego czasu, oraz plany katastralne z połowy XIX stulecia, a w mniejszym zakresie inne źródła, jak choćby kościelne księgi sądowe, to jednak wielokrotnie odwołuje się do średniowiecza, omawiając zwłaszcza takie tematy jak: sieć drożna, powstanie parafii na przełomie wieków XIII i XIV, duchowieństwo, uposażenie parafii, kościół i jego wyposażenie. Autor eksponuje szczególną rolę Jana Długosza przy budowie świątyni raciborowickiej i podkreśla zasługi jego architektów i budowniczych, a zwłaszcza Marcina Proszki w uformowaniu i wypracowaniu charakterystycznego stylu w ówczesnym budownictwie gotyckim, który z czasem zyskał miano „stylu długoszowego”, odznaczającego się użyciem jako ozdoby mocno wypalonych cegieł, tzw. zendrówek, układaniem fryzów z cegieł, pięknym profilowaniem portali na kształt schodków, stosowaniem ozdobnych obramień okien i gzymsów. Omawiana książka rejestruje nieomal pełną literaturę przedmiotu.

Obok wyżej wymienionych opracowań przedstawiających Raciborowice w sposób całościowy i kompleksowy, istnieją w historiografii prace jednotematyczne, dotyczące wybranych, konkretnych zagadnień. Do nich można zaliczyć jeden z zeszytów *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, obejmujący powiat krakowski, opracowany przez Józefa Lepiarczyka, zawierający opis zabytków we wsi Raciborowice¹⁴, pracę Mariana Korneckiego o sztuce sakralnej na obszarze Jury Krakowskiej, zawierającą szczegółowy katalog zabytków architektury i sztuki, w tym kościoła raciborowickiego¹⁵, artykuł Leszka Poniewozika przedstawiający początki sieci parafialnej w dekanacie Wysocice, do którego należały m.in. Raciborowice¹⁶, książkę Marka Daniela Kowalskiego o uposażeniu krakowskiej kapituły katedralnej, opisującą dobra prestymonialne kapituły krakowskiej, w tym zwięźle wieś Raciborowice¹⁷, książkę Zofii Podwińskiej analizującej początki osadnictwa na ziemiach polskich, w tym także kształtowanie się osadnictwa nad rzeką Dłubnią w pobliżu Krakowa¹⁸, artykuł teź autorki o sieci

¹⁴ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, T. 1: *Województwo krakowskie*, Z. 6: *Powiat krakowski*, oprac. J. Lepiarczyk, Warszawa 1953, s. 169–170.

¹⁵ M. K o r n e c k i, *Sztuka sakralna*, Kraków 1993, ss. według indeksu, a szczególnie s. 86 (Natura i Kultura w Krajobrazie Jury; 1).

¹⁶ L. P o n i e w o z i k, *Kształtowanie się sieci parafialnej w dekanacie Wysocice w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne”, T. 43: 1995, Z. 2: Historia, s. 26–27, 56.

¹⁷ M. D. K o w a l s k i, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 38, 137.

¹⁸ Z. P o d w i Ń s k a, *Zmiany form osadnictwa wiejskiego na ziemiach polskich we wcześniejszym średniowieczu. Żreb, wieś, opole*, Wrocław 1971, s. 259–261.

młynów zbożowych w Małopolsce w XV wieku¹⁹ i pracę Ewy Gałązki zestawiającą karczmy w Małopolsce w oparciu o *Liber beneficiorum* Jana Długosza²⁰.

Uwzględniając literaturę przedmiotu warto również wspomnieć o encyklopedycznym ujęciu dziejów kościoła w Raciborowicach. Chodzi o hasło *Raciborowice* autorstwa Tomasza Graffa w tomie XVI *Encyklopedii Katolickiej*. Choć autor hasła miał do dyspozycji pokaźny zasób opracowań dotyczących Raciborowic, o czym świadczą moje powyższe uwagi, zamieścił w bibliografii tylko cztery pozycje, z czego tylko dwie w całości dotyczące Raciborowic, a mianowicie dziś już mocno przestarzałą książeczkę Stanisława Tomkowicza z 1906 roku oraz niewielkie, skrótowe opracowanie Mateusza Wyżgi z 1998 roku, dotyczące parafii w Raciborowicach²¹. Pominięcie ważnych opracowań Józefa Lepiarczyka, Anny Buczek, Jana Samka i Izabeli Rejduch-Samkowej, Stanisława Migasa, Mariana Korneckiego, Leszka Poniewozika, Marka Daniela Kowalskiego i Zofii Podwińskiej dało opłakane efekty. Tomasz Graff nie zdołał nawet uwzględnić najwcześniejszych wzmianek o miejscowości przytoczonych w literaturze, a pochodzących z wydanych drukiem wydawnictw źródłowych. Autor nie wie, iż w 1212 roku wieś poświędzona jest z nazwą „Dlubna”, natomiast w 1230 roku występuje jako „Dlubna Ratyborii”²². Historyk ten wysuwa ponadto dyskusyjne stwierdzenie, iż kanonik krakowski Paweł z Zatora rozpoczął budowę kościoła w Raciborowicach dopiero w 1460 r., choć powinien wiedzieć, iż w tym czasie sprawował on godność plebana w Dzierążni w powiecie wiślickim i tu wznosił gotycki kościół parafialny²³.

¹⁹ Taż, *Rozmieszczenie wodnych młynów zbożowych w Małopolsce w XV wieku*, „KHKM”, R. 18: 1970, nr 3, s. 399.

²⁰ E. Gałązka, *Sieć karczem w Małopolsce na podstawie Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis Jana Długosza*, „Roczniki Humanistyczne”, T. 32: 1984, Z. 2: Historia, s. 48, 112.

²¹ T. Graff, *Raciborowice* [w:] *Encyklopedia Katolicka*, T. 16, Lublin 2012, s. 1034. W dołączonej do hasła bibliografii autor cytuje jeszcze: B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, T. 1–2, 4, Kraków 1998–2002; M. Kornecki, *Kościół drewniany w Małopolsce. Zagadnienia uwarunkowań oraz systematyki typów i form architektury (od średniowiecza do XX wieku)*, Kraków 1999, s. 191; M. Wyżga, *Raciborowice. Parafia św. Małgorzaty*, Kraków 2008.

²² *Kodeks dyplomatyczny Katedry Krakowskiej ś. Wacława*, Cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883 [dalej: KK], nr 8, Cz. 1: *Monografia opactwa Cystersów we wsi Mogile*, Cz. 2: *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, oprac. E. Janota, Kraków 1867, nr 11 [dalej: Mog]; K. Rymut, *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967, s. 141.

²³ *Annales Cracovienses priores cum calendario = Najdawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, Warszawa 1978, s. 191 (Monumenta Poloniae Historica. Series Nova; 5); J. Wolny, dz. cyt., s. 402–403; *Bullarium Poloniae*, T. 6, 1447–1464, wydali I. Sułkowski - Kurasiowa, S. Kurasi przy współpracy P. Szczanieckiego i M. Kowalczykówny, Rzym – Lublin 1998, nr 1924, 1926.

Trochę miejsca i uwagi poświęcają Raciborowicom autorzy wydanej pod koniec 2014 r. monografii historycznej gminy Michałowice, w skład której wchodzi interesująca nas wieś²⁴. W części obejmującej średniowiecze autorstwa Jacka Laberscheka zostały zwięźle i skrótowo omówione, tak istotne zagadnienia, jak: przynależność administracyjna i kościelna miejscowości, kształtowanie się nazwy wsi, zarządcy kapitulni i plebani, gospodarka rolna i leśna, młynarstwo, drogi, karczmy, szkolnictwo²⁵. Ze względu na obowiązujące autorów publikacji limity objętościowe nie było możliwości poszerzonego ujęcia wielu zasygnalizowanych wyżej tematów, chociażby przedstawienia sylwetek i wizerunków osób zarządzających Raciborowicami z ramienia kapituły krakowskiej i oceny ich działalności. Warto więc jeszcze raz wrócić do historii naddubniańskich Raciborowic i poszerzyć znacznie stan wiedzy o tej miejscowości o nieznane zapisy źródłowe, a także o nowe przemyślenia i ostateczne wnioski.

Raciborowice leżą na północny wschód od centrum Krakowa w okolicy charakteryzującej się urozmaiconą rzeźbą terenu, urodzajnymi glebami, dobrym nasłonecznieniem, regularnymi opadami i łagodnym klimatem. Zajmują niewielki fragment południowej i końcowej części doliny oraz wierzchowy rzeki Dłubni, wpadającej do Wisły przy wsi Mogile na wschód od Krakowa. Na obszarze doliny Dłubni, a więc także na terytorium późniejszych Raciborowic, istniały już we wczesnym średniowieczu warunki sprzyjające uprawie roli i hodowli zwierząt domowych. Czynniki te spowodowały napływ ludności rolniczej do tego zakątka ziemi krakowskiej i umożliwiły powstanie już w IX i X wieku kilku efemerycznych grodów (osad obronnych) na wyniosłościach terenowych w środkowym i w górnym biegu rzeki (Damice i Zagórowa)²⁶, a w okresie późniejszym, tj. w XI i XII wieku uformowanie się załążków osadnictwa stałego w postaci licznych siół (siedzib ludzkich), składających się z pojedynczych lub co najwyżej z kilku dworzyszcz o chaotycznej, nieuporządkowanej zabudowie i gruntów zwanych żrebami o wymieszanym, szachownicowym układzie ról. Tereny nad Dłubnią stanowiły początkowo własność panującego, jednak z upływem czasu w wyniku nadań książęcych przechodziły w dziedziczne posiadanie zasłużonych dla monarchii rycerzy, względnie we władanie duchowieństwa. W rezultacie tych przemian własnościowych liczne sioła nadłubniańskie określane dotąd

²⁴J. Laberschek, K. Tunia, M. Wyżga, *Pod Krakowem. Monografia historyczna gminy Michałowice. Do schyłku XVIII wieku*, T. 1, Kraków – Michałowice 2014.

²⁵Tamże, s. 51–87.

²⁶A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław 1974, ss. wg indeksu; G. Leńczak, *Katalog grodzisk i zamczysk z terenu Małopolski*, oprac. S. Kołodziejski, Kraków 1983, s. 17–18, 56–57; J. Poleski, *Wczesne średniowiecze [w:] Pradzieje i średniowiecze*, Kraków 1995, s. 139–141 (Natura i Kultura w Krajobrazie Jury; 4); tenże, *Małopolska w VI–X wieku*, Kraków 2013.

jednolitym, wspólnym określeniem Dłubnia²⁷ zyskiwały charakterystyczne nazwy patronimiczne, zapożyczone od grup ludzkich, stanowiących bądź to potomków właściciela osady, bądź założyciela wsi, względnie poddanych jakiegoś dostojnika świeckiego lub duchownego.

Dobłą ilustracją procesu kształtowania się nazw miejscowych są właśnie trzynastowieczne Raciborowice. Początkowo w użyciu była jednoczłonowa nazwa Dłubnia nawiązująca wyraźnie do miejscowej topografii, czyli do przepływającej poniżej zabudowań wiejskich rzeki. Świadczy o tym dokument z 1212 roku informujący o odstąpieniu przez kanoników krakowskich Radwana i Pęsława [Helenie] wdowie po Raciborze wsi Bieżanów, a w liście świadków wymieniający innego Racibora piszącego się z Dłubni (de Dlubna)²⁸. W jakiś czas później pojawiła się dwuczłonowa nazwa Dłubnia Racibora (Dlubna Ratyborii) z wyróżnikiem wskazującym na imię aktualnego dziedzica wsi. Taki zapis pojawia się w dokumencie Marka wojewody krakowskiego z 1230 roku, informującym o sfinalizowaniu transakcji między opatem mogińskim Piotrem a spadkobiercami niedawno zmarłego Racibora i ustanowieniu zakładu przez kontrahentów, obejmującego wsie Dłubnię [tegoż] Racibora i Biechów Bronisza²⁹.

Po 1230 roku doszło do zastąpienia nazwy topograficznej, związanej z miejscowym systemem wodnym, przez nazwę patronimiczną. Tę przemianę rejestruje dokument księcia krakowskiego i sandomierskiego Bolesława Wstydliwego z 1273 roku informujący o przynależności wsi Raciborowice do kapituły krakowskiej³⁰.

Zaprezentowany tutaj wybiórczo materiał źródłowy jest dowodem na to, że w przypadku Raciborowic równoległe do procesu formowania się nazwy miejscowej następowały przemiany własnościowe. Najwcześniej notowanym dziedzicem miejscowości jest wspomniany Racibor piszący się z Dłubni, świadkujący na wspomnianym wyżej dokumencie z 1212 roku. Po raz drugi Racibor jest poświadczony w liście świadków dokumentu z 1220 roku dotyczącego

²⁷Zbiórczym terminem „Dłubnia” określano na przełomie XII i XIII wieku co najmniej kilkanaście siół położonych nad rzeką Dłubnią począwszy od źródeł w Trzyciąży aż do ujścia w Syrachowie w pobliżu Mogiły, a mianowicie późniejsze Imbramowice, Ściborzyce, Wysocice, Grzegorzowice, Sieciechowice, Iwanowice, Wilczkowice, Michałowice, Książnice, Kończyce, Raciborowice, Ześlawice, Mistrzejowice, Bieńczyce i Krzesławice (Z. P o d w i ń s k a, *Zmiany...*, s. 259–261; J. L a b e r s c h e k, *Osadnictwo średniowieczne w świetle źródeł pisanych* [w:] *Osadnictwo i krajobraz*, s. 165–166, 172, 176–177 (Natura i Kultura w Krajobrazie Jury; 5); J. L a b e r s c h e k, K. T u n i a, M. W y ż g a, dz. cyt., s. 55–58).

²⁸KK, Cz. 1, nr 8.

²⁹Mog., nr 11.

³⁰KK, Cz. 1, nr 72.

wsi Glewec, jako syn Wojciecha, a po raz kolejny z tytułem komesa wraz z synem Raclawem w 1227 roku w związku z pozyskaniem od swego bratanka Bogusława syna Bronisza z Bobina wsi Syrachów w pobliżu Mogiły u ujścia rzeki Dłubni do Wisły³¹. W 1230 roku Racibor Wojciechowic wraz ze swym synem Raclawem sprzedał za 40 grzywien srebra Syrachów klasztorowi cystersów w Mogile, nie zdołał jednak pobrać pieniędzy od opata Piotra, gdyż niebawem zmarł. W związku z zaistniałą sytuacją Piotr uiścił pieniądze komesowi Broniszowi kasztelanowi czechowskiemu, który na mocy decyzji umierającego Racibora przejął opiekę nad Raclawem i jego matką Matyldą. Bronisz i Raclaw zobowiązali się wówczas bronić cystersów z Mogiły przed ewentualnymi roszczeniami innych osób pod zakładem dwóch innych wsi, tj. Dłubni – Racibora i Biechowa – Bronisza³². Racibor miał dwóch lub więcej synów, Więclawa, poświadczonego w 1212 roku, który prawdopodobnie odziedziczył po ojcu północną część naddłubniańskich żrbów i był założycielem wsi Więclawice³³ oraz wspomnianego wyżej Raclawa, poświadczonego w 1227 i 1230 roku. Nie wykluczone, że występujący w 1212 roku Khaer brat Więclawa jest tożsamy z Raclawem³⁴.

Po 1230 roku Dłubnia Racibora przeszła na własność kapituły krakowskiej, o czym informuje dość szczegółowo dokument księcia krakowskiego i sandomierskiego Bolesława Wstydliviego z 1273 roku. W akcie zapisano, że ofiarodawcą osady Raciborowice nad rzeką Dłubnią był nieżyjący już Racibor syn dziedzica Racibora. Z chwilą śmierci darczyńcy żyła jeszcze jego matka wdowa po seniorze Raciborze, która uzyskała zgodę kapituły na dożywotnie zamieszkiwanie wsi. W dokumencie sprecyzowano, iż Raciborowice cieszą się wolnością, tak jak inne wsie kapitulne³⁵. Informacje zawarte w tym dokumencie, a zwłaszcza wiadomość o Raciborze synu Racibora, kolidują z dotychczasowymi danymi źródłowymi o pozostawieniu przez Racibora z Dłubni zmarłego w 1230 roku tylko synów Raclawa i Więclawa, należy więc sobie postawić pytanie, czy dziedzic Dłubni

³¹ KK, Cz. 1, nr 8; Mog., nr 1, 5.

³² Mog. nr 10, 11; W. B u k o w s k i, *Mogila – opactwo* [w:] *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, Cz. 4, Z. 4, Kraków 2014 [dalej: SHGK], s. 696. Z grona licznych rycerzy o imieniu Racibor, poświadczonych w pierwszej połowie XIII stulecia, tylko Racibor Wojciechowic pisze się z Dłubni, co stanowi mocną przesłankę jego związku z Raciborowicami nad rzeką Dłubnią. Rycerzy z tym imieniem zestawia i identyfikuje niezbyt przekonująco F. P i e k o s i ń s k i, *Rycerstwo polskie wieków średnich*, T. 3: *Rycerstwo małopolskie w dobie piastowskiej 1200–1366*, Kraków 1901, s. 14, 17–18, 29–30, 43, 63, 77, 84, 86, 121, 123, oraz *Słownik staropolskich nazw osobowych*, pod red. W. Taszyckiego, T. 4, Z. 1, Wrocław 1974, s. 411–413.

³³ KK, Cz. 1, nr 8; J. L a b e r s c h e k, K. T u n i a, M. W y ż g a, dz. cyt., s. 61.

³⁴ KK, Cz. 1, nr 8; Mog. nr 5, 10, 11.

³⁵ KK, Cz. 1, nr 72; M. D. K o w a l s k i, dz. cyt., s. 38.

Racibor, syn Wojciecha, miał jeszcze jednego syna Racibora, który był nadawcą tej wsi dla kapituły krakowskiej, czy też do dokumentu księcia Bolesława zakradła się pomyłka w postaci imienia Racibor zamiast Raclaw? W dokumencie książęcym z 1273 roku wyraźnie zaznaczono, że do nadania wsi kapitule doszło na długo przed wystawieniem przez księcia przywileju dla dóbr kapitulnych, a zatem o fakcie darowizny pisze się w akcie już z pewnej perspektywy czasowej. Istnieje zatem duże prawdopodobieństwo, że przy jego sporządzaniu nie pamiętano już dobrze, jak brzmiało imię dobrodzieja kapituły i omyłkowo zamieniono imię Raclaw na podobnie brzmiące Racibor. W takim przypadku właściwym darczyńcą Raciborowic byłyby syn Racibora Raclaw, wielokrotnie wzmiankowany jako dziedzic Dłubni, a do samej darowizny doszło wnet po 1230 roku³⁶.

Omawianą kwestię dodatkowo skomplikował Jan Długosz, który nie tylko powtórzył za dokumentem księcia Bolesława z 1273 roku wiadomość o dokonaniu nadania wsi przez Racibora syna Racibora, ale także stwierdził, że dziedzicem Raciborowic był inny Racibor, poświadczony w 1212 roku, jako zmarły brat Radwana, kanonika krakowskiego, mąż Heleny, która już jako wdowa uzyskała od tegoż Radwana i kanonika Pęśława prawem dziedzicznym wieś Biezanów³⁷.

Stwierdzenia Długosza budzą wątpliwości, bo po pierwsze w dokumencie z 1212 roku wspomniany Racibor wcale nie pisze się z Raciborowic czy Dłubni, ani nie tytułuje się dziedzicem tej wsi, jak sugeruje kronikarz, lecz występuje tylko z gołym imieniem, a po drugie w tymże dokumencie nie ma najmniejszej wzmianki o jego synu Raciborze lub jakichkolwiek synach. Wymowne jest natomiast to, iż we wspomnianym akcie rozpatrywana jest sprawa zabezpieczenia majątkowego wdowy po Raciborze [Heleny]³⁸.

Aby wytłumaczyć tę zagadkę, być może należałoby przyjąć, iż rację ma zarówno Długosz, przyjmujący, iż Racibor mąż Heleny był założycielem i właścicielem Raciborowic, jak też ci historycy, którzy identyfikują Raciborowice z Dłubnią należącą do Raclawa i uznać Raciborowice za wieś powstałą z połączenia dwóch osad – jednej, należącej przed 1212 rokiem do Racibora męża Heleny

36J. Laberschek, K. T u n i a, M. W y ż g a, dz. cyt., s. 62.

37DLb, T. 1, s. 152, 155; F. S i k o r a, *Biezanów* [w:] SHGK, Cz. 1, Z. 1, s. 112. Moim zdaniem Racibor mąż Heleny był właścicielem osady, która po jego śmierci przyjęła nazwę Raciborsko. Wieś ta leży 7 km na południe od Biezanowa.

38KK, Cz. 1, nr 8. Długosz dodał również, iż Helena wdowa po Raciborze rycerzu z Raciborowic i siostra kanonika krakowskiego Pęśława ostatecznie nadała Biezanów kapitule krakowskiej. Wprawdzie rycerz Radwan brat Racibora i synowie Radwana zgłosili pretensje w związku z darowizną, ale zostali zaspokojeni przez kanoników sumą 50 grzywien (DLb, T. 1, s. 152).

i – drugiej – Dłubni, należącej po 1230 do Raclawa syna innego Racibora i Matyldy. Wskazywałyby na to bardzo nietypowy kształt funkcjonującej w średniowieczu i w czasach nowożytnych wsi, przypominający wyglądem długą plecioną bułkę, sprawiający wrażenie, że wieś powstała z połączenia kilku odrębnych osad³⁹. Warto zauważyć, iż dziś terytorium dawnych Raciborowic zajmują dwie wsie Raciborowice i Prawda.

Dla badacza Raciborowic ważnym zadaniem jest również ustalenie metryki miejscowego kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Małgorzaty i wskazanie osoby względnie instytucji, która zainicjowała budowę świątyni. Leszek Poniewozik zaliczył Raciborowice do najstarszych parafii w tej części ziemi krakowskiej, sięgających metryką pierwszej połowy XIII stulecia na podstawie kilku istotnych przesłanek⁴⁰. Pierwszą jest istnienie w średniowieczu dużego wielowioskowego okręgu parafialnego, obejmującego aż 11 wsi: Batowice, Bieńczyce, Dziekanowice, Kantorowice, Kończyce, Mistrzejowice, Raciborowice, Węgrzce, Wiktorowice, Zaszczytów, czyli obecny Zastów i Zesławice⁴¹. Drugą przesłanką jest odpowiednio wysokie uposażenie plebana wynoszące 9 grzywien⁴², a więc dochód przekraczający średnią dla wsi parafialnych, wyliczoną na 8 grzywien⁴³, trzecią posiadanie charakterystycznego wczesnośredniowiecznego wezwania, nawiązującego do imienia świętej męczennicy, którą otaczano wówczas szczególnym kultem religijnym⁴⁴. Wymieniony historyk wyraził przypuszczenie, że parafię w Raciborowicach zorganizowała kapituła krakowska po przejęciu wsi w drodze darowizny od syna Racibora przed 1273 rokiem. O inicjatywie kanoników ma świadczyć – jego zdaniem – fakt, iż kapituła posiadała w średniowieczu i później prawo patronatu miejscowego kościoła oraz to, że dziesięcina z tej wsi należała do prebendy Raciborowskiej w Katedrze Krakowskiej.

Moim zdaniem równouprawniona jest również teza, a więc domniemanie, iż fundatorem kościoła parafialnego w Raciborowicach był występujący z tytułem komesa Racibor, syn Wojciecha, dziedzic gospodarstw żrebowych nad Dłubnią w latach 1212–1230 oraz wsi Syrachów koło Mogiły w latach 1227–

³⁹ Plan katastralny Raciborowic z 1848 roku dołączony do książki M. W y ż g i, *Parafia Raciborowice...*

⁴⁰ L. P o n i e w o z i k, dz. cyt., s. 26–27, 56.

⁴¹ DLb. 1, s. 45–46, 78, 155–156, 166, 209, 211, 479; 2 s. 58–60; 3 s. 115, 429–431.

⁴² *Monumenta Poloniae Vaticana*, T. 1–2, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1913 [dalej: MPV], T. 1, s. 192.

⁴³ L. P o n i e w o z i k, dz. cyt., s. 26–27.

⁴⁴ DLb, T. 1, s. 155; T. 2, s. 58; T. 3, s. 430; M. S t r a s z e w i c z, J. D a r a n o w s k a - Ł u k a s z e w s k a, M. J a c n i a c k a, *Małgorzata z Antiochii święta* [w:] *Encyklopedia katolicka*, T. 11, s. 1014–1015.

1230. Dla tego bogatego i utytułowanego rycerza założenie kościoła w dobrach dziedzicznych byłoby sprawą prestiżową i realną pod względem finansowym. W takim przypadku jego syn byłby tą osobą, która nie tylko odstąpiła kapitulę krakowskiej wsi Raciborowice, ale także zrezygnowała na jej rzecz z prawa patronatu miejscowego kościoła.

Z chwilą przejścia Raciborowic przez kapitułę krakowską w połowie XIII wieku dalszy rozwój gospodarczy i demograficzny tej wsi uzależniony był w głównej mierze od decyzji podejmowanych przez kanoników Katedry Krakowskiej na Wawelu, a głównie od konkretnych poczynań kapitulnego przedstawiciela sprawującego zarząd (*praestimonium*) w tej miejscowości, czyli regensa określanego w źródłach ówczesnych *tenutariuszem*. Regens był zwyczajowo wybierany z grona kanoników i zgodnie ze statutem uchwalonym przez kapitułę 14 maja 1403 roku był zobowiązany do oddawania do wspólnej kasy kapituły dochodu z czynszów od łąnów kmiecych we wsi, a jednocześnie był uprawniony do zatrzymywania sobie sum pobranych z miejscowego folwarku, młynów, karczem i od zagrodników⁴⁵. Z wieku XIV znamy zaledwie trzech regensów raciborowickich: mistrza Franciszka kanonika krakowskiego, poświadczonego w roku 1326, zarządzającego nie tylko Raciborowicami lecz także Rudawą, Mikołaja kustosa, wzmiankowanego w latach 1354–1355⁴⁶ i Piotra Strzalica, odnotowanego w 1399 roku przy okazji rozgraniczenia Raciborowic od Zdzielsławic przez wojewodę krakowskiego Spytka z Melsztyna⁴⁷. Zdecydowanie więcej wiadomości źródłowych zachowało się o regansach piętnastowiecznych. Z lat 1429–1434 pochodzą informacje o kanoniku krakowskim i jednocześnie scholastyku gnieźnieńskim Andrzeju Myszce z Nieprześni. W 1429 roku sąd grodzki krakowski zobowiązał Andrzeja i jego włodarza z Raciborowic Szymona Gąskę do odbycia w domu Andrzeja w Krakowie sądu patrymonialnego (*ius polonicum*) dla zadośćuczynienia kmieciowi z Woli Stanisławowi poranionemu przez Szymona i jego pięciu pomocników, a w 1434 roku Piotr włodarz z Raciborowic podległy temuż Myszce oskarżył Jana zagrodnika z Mistrzejowic o objęcie u niego zagrody, a potem jej porzucenie oraz przejście do innej dziedziny⁴⁸. Regensem w Raciborowicach był kanonik krakowski i wikariusz

⁴⁵ M.D. K o w a l s k i, dz. cyt., s. 182–183.

⁴⁶ MPV, T. 1, s. 106; T. 2, s. 420.

⁴⁷ KK, Cz. 2, nr 414; w dokumencie tym wymienieni są szlacheccy dziedzice Zdzielsławic Dzierśław i Florian, nie ma więc racji Jan Długosz pisząc w DLb, T. 1, s. 156, iż rozgraniczenie dotyczyło Zesławic, które przecież były własnością klasztoru mogińskiego.

⁴⁸ ANKr., *Księgi grodzkie krakowskie* [dalej: GK], ks. 3, s. 320, 378; M. Z d a n e k, *Mistrzowie* [w:] SHGK, Cz. 4, Z. 3, s. 551 – tu Myszka błędnie z imieniem Prandota; 5 s. 3; życiorys Andrzeja Myszki opracował A. K a m i ń s k i, *Andrzej Myszka* [w:] PSB, T. 22, Wrocław 1977, s. 364–366.

Stanisław Nieprowski zmarły przed 5 X 1445 r. W tym dniu kapituła krakowska ustanowiła jego następcą kanonika Mikołaja Głębockiego z Głębozca w Wielkopolsce zobowiązując go jednocześnie do uiszczania kapitule 10 grzywien czynszu ze wsi, do wytyczenia w ciągu najbliższego roku granicy ze szlacheckimi Pielgrzymowicami i sprzedaży miejscowego lasu do wyrębu⁴⁹. W 1449 roku w czasie urzędowania Mikołaja doszło do sprzedaży gaju raciborowickiego za sumę 117 grzywien kanonikowi krakowskiemu Janowi Dziekanowskiemu, Janowi Pielgrzymowskiemu z Pielgrzymowic i Mikołajowi Konieckiemu z Kończyc, natomiast sprawa rozgraniczenia wspomnianych wsi przeciągnęła się w czasie. Jan Pielgrzymowski w 1450 roku oskarżył nawet Głębockiego przed sądem wiecowym o uchylanie się od naprawy starych granic między tymi dziedzinami i wyrządzenie szkód na sumę 500 grzywien⁵⁰. Ostatecznie w 1452 roku Piotr Szafraniec z Pieskowej Skały podkomorzy krakowski polecił swemu komornikowi Przybkowi z Poręby przeprowadzenie rozgraniczenia w obecności obu stron lecz jeszcze w trakcie sypania kopców napotykać na spory sprzeciwił się dalszemu wytyczeniu granicy⁵¹. W tym samym roku ze względu na zaangażowanie Mikołaja Głębockiego w obronę granic Raciborowic i zniszczenia, jakich doznała ta wieś, kapituła zgodziła się uwzględnić prośby regensa i przeznaczyła należny jej czynsz na odbudowę osady⁵². Z lat 1456–1458 zachowały się dane o sprawowaniu zarządu w Raciborowicach przez Rafała ze Skawiny prepozyta kieleckiego, kanonika i oficjała krakowskiego⁵³. Zastugą Rafała było położenie dachu na domu dworskim w Raciborowicach w 1458 roku⁵⁴.

W literaturze utarł się pogląd, że zarząd nad Raciborowicami z ramienia kapituły sprawował również kanonik i długoletni prokurator kapitulny Paweł z Zatora zmarły w 1463 roku, jednak żaden z badaczy zajmujących się tą miejscowością nie powołał się na konkretne źródło, które wymieniałoby Pawła z tytułem tenutariusza Raciborowic⁵⁵, jeśli więc Paweł rzeczywiście pełnił tę funkcję, to najbardziej odpowiednim okresem dla tej działalności byłyby ostatnie lata życia duchownego, poprzedzające czas, w którym funkcję regensa sprawował Jan Długosz. Fakt, iż Długosz był kontynuatorem prac Pawła przy budowie

49 AKap., *Acta Actorum Capituli Cathedralis Cracoviensis* [dalej: Cap.], ks. 1a, k. 19r.

50 ANKr., *Księgi ziemskie krakowskie* [dalej: ZK], ks. 147, s. 243.

51 Materiały do tomu 5 *Kodeksu Dyplomatycznego Małopolski*, rkps, Biblioteka PAN-PAU Kraków [dalej: Mp. 5], T. AB, nr 53.

52 Cap. 1a, k. 27v.

53 Cap. 1a, k. 42r.; 1b, k. 3r.

54 Cap. 1b, k. 3r.

55 S. Mi g a s, dz. cyt, s. 31–33; T. G r a f f, dz. cyt., s. 1034.

kościół w Raciborowicach⁵⁶ były w tych dociekaniach kluczową przesłanką. Niestety w aktach kapitulnych z tego czasu nie ma wpisów potwierdzających urzędowanie Pawła w Raciborowicach. Należy też zauważyć, iż Paweł w latach 1444–1463 sprawował urząd prokuratora kapitulnego, a zatem zarządzał całością finansów kapituły, w tym świadczeniami pozyskiwanymi ze wszystkich wsi prestymonialnych, nie mógł zatem ze względów formalnych łączyć tej ważnej funkcji z urzędem regensa w Raciborowicach⁵⁷.

Warto wiedzieć o tym, że zanim Jan Długosz objął Raciborowice regensem w tej wsi po dłuższym wakansie został w 1464 roku archidiacon Jan Pniowski z Pniowa w województwie lubelskim, który zarządzał Raciborowicami do 1468 roku, tj. do czasu przeniesienia do innej wsi prestymonialnej Tonie⁵⁸.

Wydarzeniem przełomowym w dziejach Raciborowic było przejście w styczniu 1468 roku tej dziedziny przez kanonika krakowskiego i historyka w jednej osobie Jana Długosza starszego, dotychczasowego regensa w Pychowicach, który od kapituły otrzymał wyraźne zadanie podniesienia poziomu gospodarczego (*in spe melioracionis*) Raciborowic⁵⁹. Już w trzy lata później, tj. w 1471 roku, jest Jan Długosz wymieniony nie tylko jako tenutariusz tej wsi, ale także jako budowniczy murowanego korpusu kościoła raciborowickiego, kruchty oraz dzwonnicy⁶⁰. Zapewne ze względu na wydatki związane z budową Długosz zmuszony był do pobrania 10 grzywien z czynszu ze wsi Raciborowice, przynależnego kapitule. Dług ten w całości zwrócił, co kapituła potwierdziła 24 października 1474 roku⁶¹. W dwa lata później, występując jako tenutariusz tej wsi, uwolnił się dokumentem królewskim od uczestnictwa w sądzie w sprawie z podsędkiem ziemskim krakowskim Janem z Pielgrzymowic o granice między tymi miejscowościami⁶². Najwymowniejszym świadectwem obecności Długosza w Raciborowicach i bezpośredniego zaangażowania się kronikarza w dzieło budowy tej świątyni a także jej ukończenia w 1476 roku jest inskrypcja minuskułna dołączona do płaskorzeźby postaci św. Małgorzaty, mieszcząca się w bocznej kruchcie (tzw. babińcu), nad wejściem do kościoła, która brzmi „(Anno domini) Mo.CCCCLXXVI in honorem dei (sancte) margarethe (virginis) et marti(ri)s fabricata sum p(er) g(enerosum) d(ominum) johannemdlugos”, a znacząca

⁵⁶Paweł z Zatora wybudował prezbiterium i zakrystię kościoła (DLb, T. 1 s. 155).

⁵⁷M.D. K o w a l s k i, dz. cyt., s. 175.

⁵⁸Cap. 2, k. 9r, 20r, 35v.

⁵⁹Cap. 2, k. 35v.

⁶⁰DLb, T. 1, s. 155.

⁶¹Cap. 2, k. 100r.

⁶²*Starodawne prawa polskiego pomniki [...] z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyciągnął i wyd. A.Z. Helcel, T. 2 [dalej: SP 2], Kraków 1870, nr 4169.

„Na chwałę Boga i św. Małgorzaty, Panny i Męczennicy, została zbudowana przez czcigodnego pana Jana Długosza”⁶³. Po zakończeniu prac budowlanych Jan Długosz zwrócił w 1477 roku się z prośbą do kapituły krakowskiej o wydanie decyzji na przeniesienie cegielni z Raciborowic do Pychowic nad Wisłą, tłumacząc to potrzebami kapituły, na co ta zareagowała pozytywnie, zarządzając, by mieszkańcy wsi kapitulnych, tj. Bieżanowa, Wyciąża, Raciborowic, Grębałowa, Dziekanowic, Toń, Brzezia i Rudawy z tytułu robocizny dziennej, przypadającej w tygodniu (czyli pańszczyzny) w dniu wyznaczonym przez Jana Długosza przewieźli własnymi wozami cegielnię z Raciborowic do wspomnianej wsi Pychowice⁶⁴. Niektórzy z badaczy Raciborowic uznali, że w tej wsi powstawało pomnikowe dzieło tego kanonika *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*⁶⁵. Pogląd ten nie jest poparty źródłami, jednak istnieje prawdopodobieństwo, iż pewne fragmenty tej księgi zredagował osobiście Długosz w kapitulnym dworze raciborowickim, że właśnie tu z dała od miejskiego zgiełku znalazł spokojne miejsce, by zrealizować swój szczytny zamiar⁶⁶.

W dniu 5 października 1476 roku nowym regensem raciborowickim został kanonik krakowski i dziekan gnieźnieński Jakub Kot z Dębna, który wnet, bo 22 listopada tegoż roku, wydzierżawił (in tenutam et gubernacionem comisit) Raciborowice archidiakonowi krakowskiemu Grzegorzowi Lubrańskiemu⁶⁷.

Po śmierci Jakuba Kota kolejnym regensem raciborowickim został mianowany 18 maja 1478 roku dziekan Paweł z Głowiny w ziemi dobrzyńskiej posiadający to prestymonium do 10 września roku następnego, kiedy to na jego miejsce przyszedł z Dziekanowic kustosz Jan Wojszyk z Wójczy w województwie sandomierskim⁶⁸,

⁶³Odczyt S. Tomkowicza, dz. cyt., s. 25 z poprawkami i uzupełnieniami o. Pawła Szczanieckiego [w:] S. Mięga, dz. cyt., s. 20.

⁶⁴Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu z archiwów kapitulnych i kurialnych krakowskich 1440–1500, wyd. B. Przybyszewski, Kraków 1960, nr 82.

⁶⁵S. Tomkowicz, dz. cyt., s. 12–13.

⁶⁶Raciborowice miały bardzo dogodne połączenie drogne z Krakowem poprzez Batowice, należące do biskupa krakowskiego i Prądnik Wielki (dziś Prądnik Czerwony), stanowiący własność benedyktynów z Tyńca. Ponadto z Raciborowic biegła ważna droga do Słomnik i Miechowa przez Kończyce oraz inny trakt o dużym znaczeniu łączący Kraków ze Skalbierzem przez Zaszczytów, czyli Zastów (J. Laberschek, *W średniowieczu...*, s. 82–84).

⁶⁷Cap. 2, k. 121r, 123r.

⁶⁸Cap. 2, k. 138r; M. Bobrzyński, S. Smolka, *Jan Długosz, jego życie i stanowisko w piśmiennictwie*, Kraków 1893, nr 406; M.D. Kowalski, *Uposażenie...*, s. 187.

zarządzający Raciborowicami do 13 kwietnia 1481 roku. Jego następcą był kanonik krakowski i zarazem kanclerz koronny Stanisław z Kurozwek w powiecie wiślickim, zmarły po 31 maja 1482 roku⁶⁹.

Od 26 lipca tego roku do 25 czerwca 1485 Raciborowice znajdowały się pod zarządkiem oficjała Stanisława Świradzkiego ze Świradzie⁷⁰, a następnie aż przez 11 lat lub dłużej pozostawały w ręku kanonika krakowskiego Andrzeja Róży Boryszewskiego późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego. Andrzej nie miał łatwego zadania, ponieważ wieś znajdowała się w trudnej sytuacji. W marcu 1487 roku kapituła krakowska przedłużyła kmieciom z Raciborowic termin płacenia czynszu z powodu zniszczenia wsi⁷¹. W czasie urzędowania tego duchownego miała też miejsce przed sądem ziemskim krakowskim sprawa z Mikołajem właścicielem sąsiedniej wsi Kończyce o swobodne korzystanie z drogi z młyna w Kończycach do wsi Zaszczytów (dziś Zastów), biegnącej przez Raciborowice. W 1493 roku Mikołaj zarzucił regensowi i kapitule, że uniemożliwia mu przejazd tą drogą, a w trzy lata później oskarżył kanoników o zaoranie i obsianie tegoż gościńca wyceniając swe szkody na 60 grzywien za każdy rok. W rezultacie tych działań Mikołaja przedstawiciele kapituły zgodzili się w 1500 roku udostępnić mu przejazd tym traktem, ale tylko jednym wozem⁷².

Aby zamknąć listę średniowiecznych tenutariuszy raciborowickich należałoby w tym miejscu wymienić jeszcze dwóch zarządców działających po 1500 roku, a mianowicie kanonika krakowskiego Andrzeja Rabsztyńskiego, którego za zaniedbania i nieudolność kapituła ukarała w 1502 roku odebraniem Raciborowic⁷³, a także jego następcę kanonika Jana Podlodowskiego wybranego przez kapitułę 1 października 1502 roku. Jan Podlodowski również nie uniknął kłopotów, albowiem 11 stycznia 1504 przed sądem grodzkim krakowskim Nawojka z Koniecpola i Łuczyc wdowa po Macieju z Bnina wojewodzie poznańskim oskarżyła go o porwanie kmiecia Mikołaja Trzeciaka z Łuczyc i trzymanie go we dworze w Raciborowicach⁷⁴.

Tenutariusze wsi prestymonialnych, a więc także Raciborowic, byli obarczeni licznymi obowiązkami w kapitule i z tego względu zmuszeni byli do korzystania

⁶⁹ *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992, nr 201.

⁷⁰ Cap. 2, k. 172r, 182r; M. D. K o w a l s k i, *Stanisław Świradzki ze Świradzie h. Zabawa (1428–1495)* [w:] PSB, T. 42, s. 91–94.

⁷¹ Cap. 2, k. 184r.

⁷² SP 2, nr 4397, 4449; ZK 19, s. 366; 153, s. 303; Z. L e s z c z y ń s k a - S k r ę t o w a, *Kończyce* [w:] SHGK, Cz. 3, s. 752.

⁷³ Cap. 2, k. 222v.; J. K u r t y k a, *Rabsztyński Andrzej* [w:] PSB, T. 29, s. 507.

⁷⁴ Cap. 2, k. 222v.; GK 29 s. 21.

z pomocy mianowanych osobiście prokuratorów, czyli włodarzy. W źródłach średniowiecznych poświadczeni są następujący włodarze raciborowiccy: Pietrasz w 1399 roku⁷⁵, Marcin Żegadło z Osieka w 1411 roku⁷⁶, Szymon Gaska w 1429 roku podległy Andrzejowi Myszcze⁷⁷, Pietrasz w 1434 roku z ramienia tegoż Myszuki⁷⁸, Piotr w 1451 roku podległy Mikołajowi Głębockiemu⁷⁹ oraz Wojciech w latach 1487–1493, podporządkowany Andrzejowi Róży Boryszewskiemu⁸⁰.

Istnieją realne przesłanki, że Raciborowice przeszły proces lokacji na prawie niemieckim. Nie zachował się – co prawda – dokument potwierdzający działania kapituły na rzecz przeniesienia tej wsi na prawo czynszowe, czyli tzw. kontrakt lokacyjny, niemniej historycy dysponują przywilejem króla Kazimierza Jagiellończyka z 1465 roku zawierającym monarsze zezwolenie na przeniesienie wymienionych imiennie wsi prestymonialnych, w tym Raciborowic, z prawa polskiego na magdeburskie⁸¹. Należy mieć świadomość faktu, iż przywilej ten oznacza tylko formalną zgodę na zaprowadzenie prawa niemieckiego, a w istocie zatwierdza istniejący już od dłuższego czasu stan rzeczy. Dodatkowym argumentem za przeprowadzoną w odległym czasie lokacją jest mapa katastralna Raciborowic z 1848 roku, ilustrująca zachowany aż do XIX wieku dawny, powstały w wyniku lokacji układ niwowy wsi⁸². Ważne znaczenie w tych rozważaniach może mieć również fakt, iż 9 lutego 1464 roku kapituła podjęła decyzję o lokowaniu nowej wsi w lesie raciborowickim przy samej granicy z Pielgrzymowicami⁸³, co może świadczyć, iż posiadała wiedzę o funkcjonowaniu starej wsi Raciborowice od dawna na prawie niemieckim. Z uwagi na liczne trudności i przeszkody realizacja tego nowego przedsięwzięcia przesunęła się znacznie w czasie.

⁷⁵*Antiquissimi libri iudiciales terrae Cracoviensis*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1884–1886, nr 9116. Ten Pietrasz może być jednak tożsamy z kanonikiem krakowskim Piotrem Strzalicem ówczesnym posesorem Raciborowic z ramienia kapituły krakowskiej.

⁷⁶*Cracovia artificum supplementa. Teksty źródłowe do dziejów kultury i sztuki najdawniejszych oficjaliów krakowskich lata 1410–1412 oraz 1421–1424* [dalej: *Cracovia artificum suppl.*], wybrał i oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1985, nr 22.

⁷⁷GK 3, s. 320, 378.

⁷⁸GK 5, s. 3.

⁷⁹OK 9, s. 165.

⁸⁰GK 22, s. 829; SP 2, 4397.

⁸¹Mp. 5 t. K, nr 10.

⁸²Plan katastralny Raciborowic o nazwie *Dorf Raciborowice mit der Ortsschaft Prawda in Galizien Krakauer Kreis 1848* dołączony do książki M. W y ł g i, *Parafia Raciborowice...*

⁸³Cap. 1b, k. 9r.

Jednak w ostatecznym rezultacie w drugiej połowie XVI wieku na obszarze Raciborowic przy granicy ze wspomnianymi Pielgrzymowicami wyrosła nowa osada o nazwie Prawda⁸⁴.

W świetle szczegółowego opisu Jana Długosza, zawartego w *Liber beneficiorum*, Raciborowice były wsią średniej wielkości, graniczącą z Batowicami, Dziekanowicami, Kończycami, Pielgrzymowicami, Wiktorowicami, Zastowem, Krzesławicami i Ześlavicami. We wsi znajdował się dwór z porządnymi budynkami, folwark kapitulny podzielony na 3 pola, 8 łąnów kmiecych, 2 karczmy z rolami, w tym jedna należąca do miejscowego plebana, młyn oraz 4 ogrody zagrodnicze oraz dobry las, stanowiący źródło wysokich dochodów dla kapituły. Według wspomnianego kronikarza po okresowym odroście drzew kapituła uzyskiwała nawet 200 grzywien ze sprzedaży drewna z tego lasu⁸⁵.

Wspomniana wyżej *Księga uposażeń diecezji krakowskiej* znacznie mniej uwagi poświęca mieszkańcom wsi i miast, a więc także społeczności Raciborowic, dlatego historyk w swych dociekaniach zmuszony jest korzystać z innych źródeł średniowiecznych, zawierających często pojedyncze, niemniej ważne wzmianki o mieszkańcach tej miejscowości. W ówczesnej wiejskiej hierarchii najwyższej sytuowani byli najbogatsi kmiecie, do których można zaliczyć młynarzy i karczmarzy. Z roku 1424 zachowała się wiadomość o karczmarzu Mikoszu⁸⁶. Do grupy odznaczającej się dużym prestiżem we wsi zaliczali się też zwykli kmiecie posiadający jednołanowe gospodarstwa rolne, najliczniej reprezentowani w źródłach. Przedstawicielami tej grupy byli: Mikołaj Latosek, Grzegorz i Szymek notowani w 1424 roku⁸⁷, Klemens poświęcony w 1442⁸⁸, Jan Bienada w 1450⁸⁹, Jan Czosnek w 1451⁹⁰, Paweł i Piotr w 1451⁹¹, Maciej w 1496⁹², 7 kmieci wymienionych

84 W 1593 nazwana osadą na nowym korzeniu, w 1598 folwarkiem (*Rejestr poborowy województwa krakowskiego* – Biblioteka Jagiellońska, rkps 5043, s. 37; *Zbiegostwo chłopów w województwie krakowskim na przełomie XVI i XVII wieku*, oprac. A. Kiełbicka, Wrocław 1989, nr 603).

85 DLb. 1, s. 155–156. W 1409 roku dziedzice Kończyc Otto i Mikołaj zawarli ugodę w sprawie łąki koło rzeki Dłubni między Kończycami a Raciborowicami.

86 *Cracovia artificum 1300–1500*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1917, nr 238.

87 ZK 7, s. 327.

88 Występuje wraz z siostrą Anną żoną Bernarda sołtysa z Istebnika w sprawie z Agnieszką wdową po Jarancie z Bochni (GK 7 s. 1059).

89 GK 11, s. 271–272.

90 OK 9, s. 150.

91 Cap. 1a, k. 25v.

92 GK 25, s. 685.

w 1524⁹³. Na dole społecznej drabiny znajdowała się biedota reprezentowana przez zagrodników i komorników. Tych pierwszych w liczbie czterech bez podania imion wymienił Jan Długosz. Z 1487 roku zachowała się też wiadomość o zagrodniku raciborowickim Janie Zbyszku. Siedmiu komorników raciborowickich bez uwzględnienia imion wymienia rejestr poborowy województwa krakowskiego z 1563 roku⁹⁴.

Bardzo ważną rolę w życiu duchowym i społecznym mieszkańców Raciborowic odgrywał miejscowy kościół. Zachowany do dziś materiał źródłowy dotyczy w głównej mierze osób zarządzających parafią, czyli plebanów. W Raciborowicach godność tę sprawowali: Rainer w 1326 roku⁹⁵, Jan w latach 1410–1419⁹⁶, Paweł z Zatora w latach 1421–1423, inicjator budowy nowego, murowanego kościoła⁹⁷, Maciej w 1428 roku⁹⁸, Przybek w 1441⁹⁹, Stanisław Nieprowski herbu Wieniawa w latach 1443–1445, który był równocześnie zarządcą wsi¹⁰⁰, Maciej Potrzonowski, syn Jana z Miszewa Wielkopolanin w latach 1445–1448¹⁰¹, Mikołaj w 1457 roku¹⁰², Mikołaj z Lublina w latach 1466–1468¹⁰³, Piotr wikariusz katedralny, który zrezygnował z probostwa w 1472¹⁰⁴, Bernard z Mianowa w latach 1473–1475¹⁰⁵. Wedle *Księgi uposażeń* z lat 1470–1480 oraz *Księgi dochodów beneficjów* z roku 1529

⁹³ *Księgi sądowe wiejskie*, wyd. B. Ulanowski, T. 2, Kraków 1921, s. 528, (Starodawne Prawa Polskiego Pomniki; 12).

⁹⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Skarbu Koronnego, Oddz. I, 93, s. 83–84.

⁹⁵ MPV t. 1, s. 122.

⁹⁶ *Cracovia artificum supplementa 1410–1412 oraz 1421–1424*, nr 1; *Bullarium Poloniae*, T. 4, nr 472 – jako zmarły, 509 – jako zmarły.

⁹⁷ OK 4, k. 232v.; S. M i g a s, dz. cyt., s. 29; DLb, T. 1 s. 155.

⁹⁸ GK 3, s. 181.

⁹⁹ GK 7, s. 542.

¹⁰⁰ B. P r z y b y s z e w s k i, *Kapituła krakowska za kanonikatu Jana Długosza (1436–1480)* [w:] *Długossiana. Studia historyczne w pięćsetlecie śmierci Jana Długosza*, Cz. 1, Warszawa 1980, s. 44; Cap. 1a, k. 19r.

¹⁰¹ *Cracovia artificum supplementa 1441–1450*, oprac. B. Przybyszewski, Kraków 1993, nr 410; *Bullarium Poloniae*, T. 6, nr 172, 190, 197, 246, 342; S. M i g a s, dz. cyt., s. 30–31.

¹⁰² GK 13, s. 412.

¹⁰³ ZK 16, s. 322, 398, 433, 466, 504; K. N a b i a ł e k i W. B u k o w s k i, *Młodziejowice* [w:] SHGK Cz. 4, s. 571.

¹⁰⁴ Cap. 2, k. 71v.

¹⁰⁵ *Codex diplomaticus Universitatis Studii Generalis Cracoviensis*, Cz. 3, Kraków 1880, nr 239; *Cracovia artificum supplementa 1462–1475*, oprac. B. Przybyszewski, Kraków 2000, nr 246.

uposażenie plebana obejmowało rolę plebańską, karczmę i ogród zagrodnika w Raciborowicach oraz dziesięcinę snopową: z folwarku w Raciborowicach, z całej wsi Kończyce, z folwarku, od 2 kmieci, karczmy i młyna w Zesławicach, z 7 łanów kmiecych w Kantorowicach, a także kołędę i dziesięcinę konopną z Raciborowic¹⁰⁶. Ponadto pleban raciborowicki posiadał rozległą łąkę nad rzeką Dłubnią z nadania dziedziców Kończyc Ottona i Mikołaja w 1409 roku¹⁰⁷. Dziesięciny z łanów kmiecych w tej wsi należały do prebendy Raciborowskiej w katedrze krakowskiej¹⁰⁸.

Z licznego grona wikarych średniowiecznych z imienia znany jest tylko Jan, poświadczony w 1420 roku¹⁰⁹. Historyk dysponuje też pojedynczą wzmianką o chórzycie, czy akompaniatorze z Raciborowic, Wojciechu z 1522 roku¹¹⁰, oraz pojedynczą zapiską o Florianie, kościelnym z Raciborowic z roku 1443¹¹¹.

Z uwagi na funkcjonowanie już w średniowieczu kilku osad o nazwie Raciborowice, w tym drugiej w województwie sieradzkim w parafii Wolbórz oraz trzeciej w województwie lubelskim w parafii Mełgiew, pojawiają się problemy z identyfikacją osób piszących się z Raciborowic. Nie wiadomo na przykład z których Raciborowic pochodził Maciej syn Jakuba student Uniwersytetu Krakowskiego w 1405 roku¹¹², czy Piotr syn Jakuba student Uniwersytetu Krakowskiego w 1421 roku i kleryk gnieźnieński w roku 1426¹¹³, a także Marcin syn Klemensa kleryk krakowski w roku 1422¹¹⁴.

W tym miejscu należałoby zakończyć rozważania na temat średniowiecznych Raciborowic pod Krakowem. Analiza zachowanych źródeł umożliwiła zwięźle przedstawić początków miejscowości, pozwoliła prześledzić działalność regensów kapitulnych i wyróżnić okresy pomyślne w dziejach wsi, choćby

¹⁰⁶ DLb, T. 1, s. 156; 2, s. 58; *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber Retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968, s. 223–224.

¹⁰⁷ Nadanie to poprzedziła ugoda zawarta w sprawie łąki przez wymienionych dziedziców Kończyc (ZK 5 s. 184).

¹⁰⁸ DLb, T. 1, s. 155.

¹⁰⁹ Johannes vicarius de Radziborouice (GK 1, s. 257).

¹¹⁰ Discretus Wojciech succentor (W. U r b a n, *Regesty do dziejów szkolnictwa parafialnego w pierwszej połowie XVI w. z Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie*, „Arch. Bibl. Muz. Kośc.”, R. 66: 1986, nr 1023).

¹¹¹ Florian minister ecclesiae de Racziborowycze (OK 8, s. 572).

¹¹² *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508* [dalej: *Metryka UK*], T. 1–2, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska przy współpracy R. Grzesika, Kraków 2004, T. 1, s. 58.

¹¹³ *Metryka UK*, T. 1, s. 112; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, Cz. 2, wyd. S. Kuraś, Lublin 1973, nr 273.

¹¹⁴ *Cracovia artificum suppl.* 1410–1412, 1421–1424, nr 137.

te związane z przedsięwzięciami architektonicznymi i gospodarczymi Jana Długosza, jak też etapy trudne, odznaczające się zastojem, czy wręcz regresem gospodarczym, do których można zaliczyć choćby czas urzędowania kanonika Mikołaja Głębockiego. Sądzę, iż temat Raciborowic naddłubniańskich będzie za sprawą Jana Długosza, niezwykle zasłużonego dla tej wsi, jeszcze nieraz podejmowany przez historyków polskich.

SUMMARY

Jacek Laberschek

DŁUGOSZ'S VILLAGE OF RACIBOROWICE UNTIL THE BEGINNING OF THE 16TH CENTURY

More than a dozen specialized and scientific studies have been published about the village of Raciborowice so far. Even though the already existing output of the Polish historiography concerning this subject is significant, it was impossible to show the earliest history of the village in a comprehensive way. It was especially difficult to expose the settlement activity of Racibor, son of Wojciech and the first successor of Raciborowice, mentioned in sources in the years of 1212–1230 and to depict the lifetime achievements of Priest Jan Długosz, a prominent Polish historian and at the same time a capitular administrator in the village of Raciborowice between 1468 and 1476. The article not only brings awareness to the beginnings of Raciborowice and its earliest successors but also investigates the activity of capitular administrators of the village, emphasizes its prosperous times like, for example, those connected with architectural and economic projects implemented by Jan Długosz and also distinguishes hard times characterized by stagnation or even economic regression.

KEY WORDS: Raciborowice – Jan Długosz – 16th century

Jacek Laberschek – Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Kraków